

Nympháknak szentelt oltár Kékkútról

LÁSZLÓ PÉTER

Kékkút község, a tapolcai járásban, régtől jól ismert római kori régészeti lelőhely. Több faragott, feliratos kő került elő a falu határában és a környéken, amelyeknek egy része azonban az idők folyamán sajnos elveszett. Ezek közé tartozott az a Nympháknak szentelt oltár is, amely a közelmúltban újból megke-
rült.

A Magyarország Régészeti Topográfiája Kékkút lelőhelyeit és leleteit ismertetve a 22/2. szám alatt a következőket írja: „A község szélén, a Salföldre vezető út jobb oldalán, Keresztúri Mihály Fő utca 51. sz. házának kapuoszlopába római oltárkő van befa-
lazva. A körül nem dönthető el, van-e felirata.”¹ A kérdéses oltárkövet 1977-ben a kapuoszlopból kiemelték és elszállították, s az Straub Péter diszeli há-
zának kertjében került felállításra, ahol jelenleg is megtalálható. Miután az emlék hozzáférhetővé vált, bebizonyosodott róla, hogy van felirata és azonos az elveszettek hitt, Nympháknak szentelt oltárral. Az oltár szövegét a CIL III 4133 közölte, s ennek nyomán a szakirodalomban több helyen is szerepelt, de már 1890 óta az „eltűnt” megjegyzéssel.²

Az egyszerűen megmunkált oltár fehér mészkőből készült. Magassága 88 cm, szélessége az alpnál 36 cm. Az oltártörzs alul 34 cm, felül 31 cm széles. Az oltár egyszerű négyszögű alapon áll, amelynek alsó része durván kifaragott. A viszonylag karcsú oltár fel-
felé egyenletesen keskenyedik. A széles felső párkányzat alatt gyengén profilált kyma-tagozat biztosítja az átmenetet a törzshöz. Alul a törzset az alapzattól egy keskeny, inkább léctagra emlékeztető párkányzat vá-
lasztja el.

Ma már nehéz megállapítani, hogy valószínűleg tel-
jesen sima abacusa eredetileg milyen magas volt, mivel teteje hiányzik. Ugyancsak sérültek az alsó és felső párkányzat sarkai és az oltártörzs élei, valamint erő-
sen kopott és töredezett elülső felülete azon a részen, ahol az utolsó két feliratsor húzódik. Az oltártörzs elülső felületén négysoros felirat olvasható, amely szorosan a felső párkányzat alatt kezdődik:
Nymph / is Iul(ia) / Martia / v(otum) [s(olvit) l(ibens)]
m(erito) /³

Azok a szerzők, akik az oltárkövel foglalkoztak, azt eredetiben nem láthatták, s csak a CIL publikációjára voltak utalva. Mommsen azonban maga sem látta a követ – mint munkájában utal is rá.⁴ Az emlékről neki Peter Köppen, orosz geográfus és régiségtudós

1823-ban Bécsben kiadott „Alterthümer am Nord-
gestade des Pontus” c. műve alapján volt tudomása. Magát a szöveget Car. Ern. Christ. Schneider pozsonyi professzor jegyzeteiből idézte, amelyeket Schneider fia bocsátott rendelkezésére. Így történhetett, hogy Mommsen az oltár feliratát hibásan publikálta.⁵

.....
NYMPH
IS·IVL·
MRTIA
V·I·

A kipontozott legfelső sor talán arra utal, hogy Mommsen felül még egy feliratsort tételezett fel, amely feltételezés az eredeti kő ismeretében eleve ki-
zárt. Ezenkívül teljesen tévesen közölte az utolsó feliratsort is. Annál meglepőbb, hogy Kuzsinszky Bálint 1920-ban – tehát amikor az oltár már biztosan nem volt meg – ennek ellenére helyesen idézte a szöve-
get.⁶ Szerinte az utolsó feliratsor v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) – ami megfelel a valóságnak, de ami a CIL-ből nem olvasható ki. Nehéz megmondani, hogy mi készítette Kuzsinszkyt arra, hogy eltérjen a Mommsen által közölt szövegtől. Talán az oltárfelira-
tok szokásos befejező formuláját itt is eleve feltéte-
lezte, s a v(ir) i(n)lustris) kifejezés a név Iulia Martia feloldásával amúgy is összeegyeztethetetlen volt.

Th. Mommsen műve 1873-ban jelent meg – for-
rása, mint láttuk a kékkúti oltárkövet illetően P. Köp-
pen 1823-ban kiadott könyve volt. Ezután bárki is foglalkozott a kővel, vagy említette azt, a CIL nyomán tette. Így először Récsey Viktor, akit 1890-ben az Országos Régészeti és Embertani Társulat azzal bízott meg, hogy Rómer Flóris korábbi kutatásai után a Ba-
laton vidékén, Zala, Somogy és Veszprém vármegyék-
ben az újabban előkerült régészeti emlékeket felku-
tassa. Récsey beszámolója 1895-ben jelent meg nyom-
tatásban. Miután ő 1890-ben már nem találta meg az oltárkövet Kékkúton,⁷ bizonyos, hogy az valamikor 1823–1890 között került beépítésre a Fő utca 51. sz. ház kapuoszlopába.⁸

Az oltár lelőhelyeként a MRT 1.⁹ és ennek nyomán a RIU 2¹⁰ egyértelműen a savanyúvízforrást jelöli meg. Érdemes ezen adat eredetét megkeresni, mivel tanulságos példája egyúttal annak is, hogyan lesz az idők folyamán egy általánosan fogalmazott megállapí-
tásból adatszerű bizonyosság.

1. ábra. Nympha-oltár, Kékkút.
Abb. 1: Nymphenaltár, Kékkút

Ebben a tekintetben mint ősforrás, Mommsen már sokat idézett műve, a Corpus Inscriptionum Latinarum szerepel. Th. Mommsen számára, aki soha nem járt Kékkúton, a falu egyetlen lelőhely volt – annyit tudott róla, hogy a Balaton közelségében fekszik és határában gyógyforrás található. Megjegyzi, hogy a római korban látogatott volt ez a hely éppen meleg vízű (!?) forrása miatt („... cum aquis calidis Kekutiensibus”), s erre példaként a szóbanforgó oltárkövet említi.¹¹ Az említett forrás vize azonban nem meleg, hanem hideg, jórészt kalciumtartalmú ún. kristályvíz, ami ugyan nem zárja ki esetleges népszerűségét, de abban az értelemben, ahogyan Mommsen említi, meleg gyógyfürdőként nem jöhet szóba. Mommsennek a helyismeret hiányából fakadó ezen tévedése érdekes módon Makay Bélánál, jóval később, 1913-ban ismét felbukkan.¹² „Kékkúton a hévvizet a rómaiak jól ismerték, azt az utóbbi helyen talált feliratos kő megfejtése által Mommsen is erősíti.” Mommsenre hivatkozik Récsey Viktor is beszámolójában:¹³ „Nemhiába ismerték már a rómaiak a kékkúti savanyúvízforrást, gazdag lelethele is ez a római időszaknak. Volt itt a Nymphák tiszteletére állított oltárkö is, melyet Mommsen 4133. sz. a. közölt, de ezt

már nem találtam ott.” Kuzsinszky Bálint 1920-ban ezt írta:¹⁴ „Kékkút határában, azon a helyen, ahol a savanyúvízforrás fakad, a Kővágóörsre vezető út jobb oldalán nincsen semmi római nyom, legalább én nem láttam ilyent. Pedig, hogy már a rómaiak ismerték és használták, a mellett szól, hogy Kékkúton találtak egy olyan oltárkövet, melyet a Nymphák tiszteletére egy nő, Julia Martia állított.” Mindezek a szerzők Mommsen idézett művére hivatkoznak, míg a MRT 1 a lelőhely kérdésében elsősorban Récsey Viktor beszámolójára utal.¹⁵

Végeredményben a MRT 1 előtt egyik szerző sem állítja azt, hogy a nevezett oltár valóban a savanyúvízforrásnál került elő, bár megállapításaik ezt az értelmezést sugallták. Félrevezető volt az a tény, hogy ezt az oltárkövet mindig a savanyúvízforrással összefüggésben említették. Kezenfekvőnek tűnt, hogy ha Kékkúton Nymphák tiszteletéről beszélünk, akkor az csak a savanyúvízforrással kapcsolatban lehetséges. Mommsennek az a tévedése, hogy itt egy melegvízű forrásról tudott, növelte ennek a lelőhelynek a jelentőségét.

Ezek után annyi bizonyos csupán, hogy ez a Nympháknak szentelt oltár Kékkútról származik. Természetesen a fenti fejtegetéssel nem bizonyítottuk, hogy ez az emlék adott esetben nem állhatott éppen a

2. ábra. Nympha-oltár, Kékkút.
M = 1:10
Abb. 2: Nymphenaltár, Kékkút
M = 1:10

savanyúvízforrásánál – de nem zárhatjuk ki eleve más lelőhely valószínűségét sem. Kétségtelen, hogy Kékkúton más lelőhely is számbajöhet, ahol ilyen oltárt felállíthattak.

Már Kuzsinszky Bálint megállapította azt, hogy a savanyúvízforrás közelében semmilyen római nyom nincs.¹⁶ Az egyetlen római lelőhely, amely viszonylag nincs messze innen az ún. Maktyányi-dűlőben van.¹⁷ Itt egy római villa maradványaira bukkantak, amely villa az i. sz. IV. században épült és előzményei nincsenek. A villa lakója már keresztény volt.¹⁸

A falu ellenkező végén, a Salföld felé vezető út mentén, szintén van egy jelentős római kori lelőhely, ahol a leletek a rómaiak által kiépített Nagykúti-forrás körül csoportosulnak.¹⁹ A lelőhelyet már Kuzsinszky Bálint is ismerte,²⁰ s valóban a környéken a

kukoricásban, a forrástól nem messze, épületekre utaló nyomok ma is megfigyelhetők. A Nagykúti-forrás köveit sajnos az utóbbi években a helyi MgTSz. géppel szétrombolta, hogy itatóhelyet létesítsen itt.

A Nagykúti-forrás ugyanúgy számításba jöhet olyan lelőhelyként, ahol a Nympháknak szentelt oltár esetleg állhatott.²¹ Ezt a feltételezést alátámasztani látszik az a tény is, hogy a kő a Fő utca 51. sz. ház kapuoszlopába volt beépítve – már a múlt század második felétől –, amely épület a falunak Salföld felé eső végén áll, s a szélső házak egyike. Ez a hely egészen közel fekszik a Nagykúti-forráshoz. Talán kézenfekvőbb, hogy a kerítés és a kapu építésekor innen hozták az oltárkövet, mint a falu túlsó végéről, ill. a falu kővágóörsi szélétől is még távol fekvő savanyúvízforrástól.

JEGYZETEK

1. BAKAY K.–KALICZ N.–SÁGI K.: Magyarország Régészeti Topográfiája 1. A keszthelyi és tapolcai járás. Bp. 1966. (MRT 1.) 97.
2. MOMMSEN, Th.: Corpus Inscriptionum Latinarum III. 1873. 4133., RÉCSEY V.: Balaton-vidéki régészeti kutatásaim némi eredménye. Veszprém 1895. 18., MAKAY B.: A Balaton a történeti korban. Bp. 1913. 50., 52., KUZSINSZKY B.: A Balaton környékének archeológiája. Bp. 1920. 131., 136., MRT 1.22/5. lelőhely, BAR-KÓCZI, L.–MÓCSY, A.: Die römischen Inschriften Ungarns. Bp. 1976. (RIU 2.) Nr. 324., 48.
3. Mócsy A. a fényképfelvétel alapján megfontolásra ajánlja azt a feltételezést, hogy a harmadik sorban esetleg a MARIA, ugyancsak jól ismert, latin cognomen áll. A kopott felületen az I jelen keresztülfutó görbe vonal sérülésnek is könnyen felfogható.
4. CIL III 159. (XXVIII).
5. CIL III 4133, RIU 2. Nr. 324., 49.
6. KUZSINSZKY op. cit. 136.
7. RÉCSEY op. cit. 18.
8. Székely Károly kékkúti lakos szerint, akinek a családja volt a ház eredeti tulajdonosa, az a múlt század második felében épült.
9. MRT 1. 22/5. lelőhely
10. RIU 2.48.: „Bei Sauerwasserquelle gefunden”.
11. CIL III 523. (XV)
12. MAKAY op. cit. 52.
13. RÉCSEY op. cit. 18.
14. KUZSINSZKY op. cit. 131. idézve a CIL III 4133-t.
15. MRT 1. 22/5. lelőhely, 1. jegyzet
16. KUZSINSZKY op. cit. 131.
17. MRT 1. 22/3. lelőhely
18. SÁGI K.: Ókeresztény bazilikának vélt villa rustica hitelesítő ásátása Kékkúton. VMMK 11. 1972. 121–135.
19. MRT 1. 22/4. lelőhely
20. KUZSINSZKY op. cit. 136.
21. Nem változtatja meg lényegesen a képet az az adat sem, amelyet Straub Péter kapott a Fő u. 51. sz. ház jelenlegi tulajdonosától. E szerint a követ a kapuhoz a római katolikus templomtól szállították ide, amelynek a renoválása ebben az időben folyt. A templom ugyancsak a falunak a Nagykúti-forráshoz közeleső végén áll.

NYPHENALTAR AUS KÉKKUT

Die Archäologische Topographie Ungarns erwähnt unter den Fundorten von Kékkút unter der Nummer 22/2 einen römischen Altarstein, der in die Torsäule des Hauses Fő utca Nr. 51 eingemauert ist. Nachdem der Stein in 1977 aus der Torsäule herausgenommen worden ist, konnte festgestellt werden, dass dieser mit dem Nymphenaltar identisch ist, der zuerst von Th. Mommsen unter CIL III 4133 publiziert worden war und als verloren galt.

Der einfach gearbeitete Altar ist aus weissem Kalkstein gemacht. Seine Höhe beträgt 88 cm, die Breite ist am Fundament 36 cm. Der Altarrumpf ist unten 34 cm, oben 31 cm breit, verjüngt sich also nach oben leicht. An der Vorderfläche des Rumpfes ist eine vierzeilige Aufschrift zu lesen, welche direkt unter dem obersten Sims anfängt:
Nymph / is Iul(ia) / Martia / v(otum) [s(olvit) l(ibens)] m(erito) /

Th. Mommsen hatte über den Stein anhand des im Jahre 1823 in Wien herausgegebenen Werkes von P. Köppen „Alterthümer am Nordgestade des Pontus“ bzw. anhand der Aufzeichnungen des Pressburger Professors Car. Ern. Christ. Schneider geschrieben. Er selbst konnte den Stein nicht sehen, und wahrscheinlich ist der Text daher falsch zitiert. Der Stein wird anhand von Mommsens Angaben von mehreren Autoren erwähnt, er galt allerdings schon seit 1890 als verschollen in der Fachliteratur. Der Alter ist irgendwann in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts in die Torsäule des erwähnten Wohnhauses eingebaut worden.

Th. Mommsen, der keine Ortskenntnis in dieser Gegend besass, brachte diesen den Nymphen gewidmeten Altarstein mit der Sog. „Sauerwasserquelle“ von Kékkút in Verbindung. Irrtümlicherweise hielt er die Quelle für warm, und damit verlieh er dem erwähnten Fundort eine zu grosse Bedeutung. Jeder nachfolgende Autor erwähnt den Altarstein in diesem Zusammenhang, und danach wurde in der Archäologischen Topographie als eindeutig erwiesen angenommen, dass der

Fundort die Sauerwasserquelle war. Es gibt keine konkreten Hinweise für den genauen Fundort des Steines, so dass wir die Möglichkeit nicht ausschliessen können, dass der Stein ursprünglich anderswo gestanden hat. Das Wohnhaus, zu dessen Tor der Altarstein als Baustein verwendet worden ist, befindet sich am anderen Ende des Dorfes, in der Nähe eines anderen römischen Fundortes, der sog. Nagykúti-Quelle. Somit können wir in erster Linie diese Quelle als den eigentlichen Fundort annehmen. Dieser Umstand wird unterstützt durch die Tatsache, dass direkt an der Sauerwasserquelle keine römischen Denkmäler gefunden worden waren. Das nächste Andenken aus der Römerzeit ist in der sog. Maktyányi-Flur eine Villa aus dem IV. Jahrhundert, welche nach den hier ausgeführten Ausgrabungen keinerlei baulichen Vorläufer besass. Der Besitzer der Villa war bereits Christ.

Anschrift des Verfassers: Dr. Péter László
Bakonyi Múzeum
H-8201 Veszprém